

FEGYVEREK HELYETT TOLLAL

A történelem menetét tudatosan is alakítani törekvő személyiségek: politikusok, államférfiak, katonák a 19. században is jól tudták, hogy bár az utókor értékelését önmagukról és tetteikről közvetlenül nem formálhatják, arra hatást gyakorolhatnak, hogy a velük és általuk történtek egykorú dokumentálása hogyan történik, illetve milyen kortárs értékelések hagyományozódnak a következő generációkra. Miután az üléstermek elárvultak, a csatatéri harcok elültek, más tereken tovább folytatódik a küzdelem: nemcsak karddal, hanem tollal is meg kell küzdeni annak érdekében, hogy az utókor történelmi munkáiban a történetek „megfelelő” interpretációja kapjon helyet s kerüljön be egy nemzet történelmi kánonjába. Mert bár nem cáfolható, hogy a történelmet a győztesek írják, hosszabb távon az adott történelmi pillanat veszteséiből is válhatnak győztesek. Így nem csoda, ha már az 1848–1849-es szabadságharc folyamán is fontosnak találta a szabadságharc magyar politikai és katonai vezetése, hogy a dicsőséges harcokat „hivatalos” „hadtörténelmi jegyzők”, történetírók örökítsék meg.¹

Nem cselekedett másként a magyar szabadságharc felett saját és orosz fegyverek segítségével győzedelmeskedő bécsi birodalmi kormányzat sem. Az ostromállapot kihirdetésével, a béke és „Rend” helyreállításával egyidejűleg azonnal megkezdődtek az előkészületek az eseményeknek a bécsi kormányzat szempontjait tükröző összefoglalásaihoz, ami szorosan kapcsolódott – a legyőzött forradalmi kormányzat iratainak összegyűjtésén és feldolgozásán keresztül – a megtorló gépezet tevékenységéhez is. Mindezt nem csupán az motiválta, hogy a történelem ítélszéke előtt kedvező színben szeretett volna feltűnni, hanem konkrét politikai érdekek is megkívánták. Így akarták például azt is bizonyítani, hogy az 1848. októberi bécsi forradalom kiobbantásának hátterében a magyar politikusok húzódtak. Ezzel persze Bécsnek a birodalmi hadsereg által történt elfoglalását követő megtorlást (1848. október végén) vagy a gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnökkel szembeni kíméletlen eljárást kívánták indokolni.² A haditörvényszékek működése és a kivégzések miatti élénk nyugat-európai tiltakozáshoz, a bécsi kormányzattal és a fiatal uralkodóval szembeni ellenséges nyugat-európai közvélemény formálódásához és ébren tartásához a Nyugat-Európában (elsősorban az Angliában) tartózkodó magyar emigránsok propaganda tevékenysége szilárd alapot nyújtott, és hosszabb távon ez kedvezőtlenül befolyásolhatta az Osztrák Császárság nagyhatalmi státuszát és pozícióját.

¹ *Hermann Róbert*: Kövári László és a szabadságharc hadtörténelmszei. In: Kövári László: Erdély 1848–1849-ben. Bp. 2014. 13–44.

² Batthyányra vonatkozóan lásd *Urbán Aladár*: Gróf Batthyány Lajos pöre – a diszkreditáló vádpont. Századok 141. (2007) 619–629.

Előkészületek a forradalom és szabadságharc „hivatalos” történetének megalkotására

Kezdettől fogva a megszálló katonai hatóságok, valamint az ostromállapot árnyékában tevékenykedő új közigazgatási tisztviselők feladatai közé tartozott a forradalmi kormányzat tagjai által hátrahagyott iratanyag és vagyon felkutatása, lefoglalása, illetve feldolgozása. Ez a folyamat már 1849 nyarán megindult a császári haderő előrenyomulásával kialakult hátországhban.³ Az iratbegyűjtésben elsősorban a Magyarországot megszálló III. hadsereg parancsnoka, Julius von Hayнау báró tábornagy tartotta kezében az irányítást. Emellett a haditörvényszéki felelősségre vonásban is központi szerepet játszott bécsi katonai és polgári kormányzóság megbízottja, Fuchs tanácsos is Pestre érkezett, hogy a magyar kormányzat aktáiból kivonatokat készítsen.⁴

Az iratfeldolgozó tevékenység a császári közigazgatási és katonai iratokban egyszerűen „Kossuth-archívum”-nak nevezett irategyűttesre épült: 1849 szeptemberében az úgynevezett Döring-házban (amely Szegedre menekülése előtt Kossuth lakhelye volt) a pincében iratokat találtak, „kitűnő” mutatókkal és összefoglalókkal ellátva, amelyek az 1848-as kormány aktáival együtt Hayнау hadművelési irodájába, illetve a III. hadseregpáncsnokság rendőri ügyosztályára kerültek. (A Szemere Bertalan miniszterelnök egykori szállásán talált aktákat viszont a rendőri ügyosztály a Hayнау mellé kirendelt Karl Geringer báró, a polgári ügyek császári biztosa irodájának adta át.)⁵ Azt, hogy a hadseregpáncsnokság megbízásából kik dolgozták fel az összegyűjtött dokumentumokat, a rendőri ügyosztály akkori vezetőjének, Eduard Podolskynak (majdani pozsonyi rendőrigazgatónak) egy későbbi jelentéséből ismerjük meg. A gyűjteményt a pesti várospáncsnokság egyik hivatalnoka, Wohlfarth Gyula kezelte, ő készítette a hadbírószági eljárásokhoz szükséges fordításokat. Német nyelvű kivonatokat készítésével bízta meg még Podolsky „Farkas kamarai ügyvéd”-et, majd 1849 karácsonya után – Geringer javaslatára – Wass Imre grófot, császári királyi kamarást, világi lelkészt is. Működésüket Podolsky, részben pedig a rendőri ügyosztály egy beosztott hivatalnoka, Johann Michael Maschek (későbbi nagyváradi rendőrigazgató) felügyelte. A titkos tevékenység helyszínére bejárása volt még

³ Gyulai Gaál Eduard cs. kir. tábori biztos jelentése Szent-Ivány Vince kerületi főbiztoshoz. Pest, 1849. júl. 24.; Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa Hegyessy Péterhez, a királyi ügyigazgatóság ügyvédéhez. Buda, 1849. júl. 31. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) D 77 Abszolutizmus kori levéltár, Szent-Ivány Vince kerületi főbiztos iratai 1849:7. 75.

⁴ *Karl Rossa*: Das Zivil- und Militärgouvernement Wien 1848–1855. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 49. (2001) 156–157.

⁵ Heinrich Joseph Schiel jelentése Alexander Bachhoz, 1850. febr. 7. Idézi *Tábori Kornél*: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp. 1921. 97.

Haynau megbízásából Zákos Elek korábbi kamarai tisztviselőnek is, aki már a megelőző évtizedben pénzügyi visszaélések feljelentésével bizalmi szálát épített ki a birodalmi vezetés köreiből. Ő azonban leginkább a már elkészített kivonatokat használhatta az összeállított mutató alapján – főképp az általa ismert erdélyieket illetően.⁶ Zákos (akinek szavahihetősége megkérdőjelezhető) saját bevallása szerint az egyes aktákról többeknek is készített másolatokat, például huszonkettőt Schwarzenberg miniszterelnöknek.⁷ Fuchs tanácsos láthatólag tőlük függetlenül dolgozott, s amikor az év végére befejezte munkáját, Alexander Bach belügyminiszter arra kérte, küldje át hozzá az iratokat Bécsbe, hogy mindenekelőtt a magyar és a bécsi mozgalmak összefonódásait világosabban láthassák.⁸ Végül a dokumentumokat 1851 nyarán szállították Bécsbe, átmenetileg a Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrizték, majd a külügyminisztériummal való egyezkedés után a Legfelső Rendőrhatóság megszerezte a felügyeleti jogot az akták felett.⁹

A hivatali iratok mellett természetesen a sajtó szolgáltathatta a másik kézenfekvő forrást a terhelő adatok összegyűjtésére. Viszonylag későn, 1850 tavaszán igényelte Florian von Macchio vezérőrnagy pest-budai katonai kerületi parancsnok a forradalmi időszakban a fővárosban és a megyei városokban megjelent napilapok (elsősorban a *Közlöny*, *Pesther Zeitung*, *Preßburger Zeitung*, *Der Ungar*, *Der Wahre Ungar*) teljes sorozatainak összegyűjtését az 1848. szeptember 1. és 1849. augusztus vége közötti időszakra vonatkozóan.¹⁰

A hadi események első összefoglalóit a császári hatóságok az Aradon fogva tartott honvédtisztekkel írtatták meg, ahogy Hermann Róbert fogalmaz, „az aradi várbörtönben kisebbfajta szerzői munkaközösség” alakult, amelynek tagjai azonban szerzőként még jó ideig nem léphettek a nyilvánosság elé. Munkáikat minden bizonnyal a császári hadvezetés által kezdeményezett első hadtörténeti összefoglalókhoz használták fel.¹¹

⁶ Podolsky jelentése Johann Kempen von Fichtenstammhoz, a Legfelső Rendőrhatóság vezetőjéhez. Bécs, 1853. ápr. 18. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern, Informationsbüro BM Akten (a továbbiakban: HHStA MdÄ IB BM) 8055/1860.; Zákosról és Wassróól lásd *Deák Ágnes: „Zsandáros és policizájós idők”. Államrendőrség Magyarországon 1849–1867.* Bp. 2015. 152–153., 250–251., 418–434.

⁷ Zákos jelentése a magyarországi katonai és polgári kormányzósághoz. Buda, 1853. febr. 15. ÖStA HHStA MdÄ IB BM 8055/1860.; „Verzeichniß einiger Kossuth's Akten” címmel feljegyzés Zákos kézírásával, 91/1854. számozással, dátum nélkül. MNL OL D 41 Abszolutizmus kori levéltár, K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn, Militär Section, 6. d.

⁸ Alexander Bach leirata Karl Geringerhez. Bécs, 1849. dec. 12. MNL OL D 51 Abszolutizmus kori levéltár, K. k. Commissär für Ungarn Karl Freiherr von Geringer, elnöki iratok, 1849:265.

⁹ Összefoglaló a Legfelső Rendőrhatóság első ügyosztályának jelentéséről, aláírás és dátum nélkül [1856. okt. vége] ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv (a továbbiakban: AVA), Oberste Polizeibehörde Präs. I. 3265/1856. A gyűjteményről lásd *Tábori K.: Titkosrendőrség és kamarilla i. m. 96–138.*

¹⁰ Florian von Macchio átirata Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1850. márc. 1. MNL OL D 77 1850:2843.

¹¹ Vö. *Hermann Róbert: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban.* Aetas 15. (1999) 1–2. sz. 64–65., az idézet itt: 65.

Fontos szerep jutott az információk összegyűjtésében a polgári ügyek vezetésére Haynau mellé kinevezett császári biztosnak, Karl Geringer bárónak is, aki Alexander Bach bizalmasa volt. Bach 1849 októberében Pest-Budára küldte Dr. Heinrich Josef Schielt, hogy tekintse át a Kossuth- és Szemere-aktákat, és német nyelvű kivonatokat, fordításokat készíttessen róluk, továbbá tanulmányozza a forradalmi időszak újságjait és plakátjait. Schiel állítólag a magyar forradalom és felkelés történetét készült megírni. Ehhez biztosítottak számára három fordítót és egy írnokot (a fordítók egyike Hrabovszky János korábbi nagyváradi kamarai ügyvéd, 1848 előtt a Konzervatív Párt támogatója). Schiel orvosi és filozófiai képzettséggel rendelkezett, nyelvzeninek számított, 1837-ben került az udvari könyvtárba könyvtárosként, 1843-tól Metternich kancellár magánkönyvtárosaként is működött. 1848–1849-ben publicistaként szerzett érdemeket a bécsi kormányzat szolgálatában.¹² Schiel végül egészen 1850. július elejéig tartózkodott a magyar fővárosban, összesen körülbelül 4500 forintot utaltak ki a számára. Az ígért történeti munka nem készült el, de pontos információkkal tevékenységéről nem rendelkezünk.¹³

Mindemellett feltehetőleg Schiel és talán Zákos tevékenységének eredményeként született meg az a Bach belügyminiszter hagyatékában, illetve Schwarzenberg miniszterelnök iratai között a „lázadó” vezetők egymás közötti levelezéséből álló összeállítás, amelyet német nyelvű fordításban láthatólag kiadásra szántak, ez azonban valamilyen ok miatt elmaradt.¹⁴

Ezzel párhuzamosan folyt a katonai hatóságok ösztönzésére a helyi civil közigazgatási hivatalnokok útján a magyar forradalmi kormányzat áldozatainak a felkutatása, másrészt a császárhoz való hűségüket a forradalmi időszakban is nyíltan vállalók jutalmazása.

Az ostromállapot viszonyai, a haditörvényszékek szigora közepette működő ideiglenes közigazgatási vezetőknek azonban nem volt könnyű dolguk egyik tekintetben sem. Jól jelzik a problémákat a Pest-Buda székhellyel, Pest és Esztergom megye, a jász-kun kerület, valamint Buda (Óbuda) és Pest városait egyesítő központi közigazgatási kerület élére került Szent-Ivány Vince főbiztos iratai. A kerülethez tartozó

¹² Alexander Bach leirata Karl Geringerhez. Bécs, 1849. okt. 29. MNL OL D 51 1849:98.; Schielről lásd *J. K. Mayr*: Inventare Teil 5. Bd. 2. Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich. Wien 1935. 65., 83.; Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Bd. 10. Wien 1994. 114.; Hrabovszky János alkalmazására lásd Körömczy Imre levele Karl Geringerhez. Pest, 1849. nov. 30. MNL OL D 51 1849:250.

¹³ Vö. MNL OL D 51 1850:2261.

¹⁴ Későbbi kiadását lásd *Friedrich Walter*: Magyarische Rebellenbriefe 1848. Aemtliche und Privat-Correspondenzen der magyarischen Rebellenregierung, ihrer Führer und Anhänger. München 1964. 3. A frankfurti német nemzeti parlamenthez küldött magyar küldöttek jelentéseinek német fordításait Schwarzenberg hagyatékából lásd még *Karl Nehring*: Die Beziehungen Ungarns zur deutschen Nationalversammlung im Jahre 1848. Südost-Forschungen 36. (1977) 47–63. Köszönöm Hermann Róbertnek, hogy e kiadványokra felhívta a figyelmemet.

közigazgatási vezetők (a Pest megyei javaslatok nem maradtak fenn) összesen 52 főt (Pest város: 21 fő, jász-kun kerület: 2 fő, Esztergom megye: 9 fő, Buda: 20 fő) terjesztettek fel uralkodói elismerésre. Mindemellett jelezték: bár a trón iránti hűségről általában véve a lakosok nem feledkeztek meg (láthatólag igyekeztek a lakosságra vetülő illojalitás gyanúját oszlatni s a felelősséget a forradalmi vezetők elvetemültségére és a forradalmi terror fenyegetésére hárítani), a kormánnyal szembeszállókért inzultusok nyomán – ahogy Madarassy László Pest megyei alispán fogalmazott – „a hatalmat bitorlott forradalmi kormány rettegető politicája egy részről, más részről pedig a fanatisált pór nép fenyegetései örökös rémülésbe[n] tartották a jobb érzelmű lakosokat”, ezért tetteles ellenállást nemigen tanúsítottak. Jagasits Sándor Esztergom megyei királyi biztosa még tovább ment, s óvatosan ugyan, de jelezte: az általa javasoltak sem igazán voltak eltökélt ellenfelei a megelőző magyar kormányzatnak: „kénytelen vagyok Méltóságod előtt szokott őszinteséggel bevallani, miszerént valjon azok csupán Urunk királyunk eránti hívségük miatt szenvedtek-é bántalmakat, vagy csak azért, mert az események őket hivatalban találták, állítani alig merném, minthogy azonban hiszem, hogy azok kitüntetése a legjobb magyarázatot vonand maga után”, indítványozta uralkodói elismerésüket. Szent-Ivány végül megrostálva a javaslatokat összesen 9 főt (5-öt Pestről, 4-et Budáról) javasolt Ferenc József Érdemkeresztre, illetve 13 főt (4 főt Pestről, 4 főt Budáról, 5 főt Esztergom megyéből) uralkodói elégedettségnyilvánításra. Macchio vezérőrnagy azonban ezt is sokallta.¹⁵

Nem volt könnyű az ország központi területein – Szent-Ivány szavaival élve – a „forradalmi szörny bárdja alatt elhullottak” névsorának összeállítására sem, amely már 1849 őszén megkezdődött: a belügyminiszter megbízásából mindenekelőtt azokat a katolikus lelkészeket kellett jelenteni, akik „akár a forradalmi kormány, akár a felbőszített népség részéről halált avagy személyes bántalmat, testi sérelmet vagy fogságot szenvedni kénytelenítettek”.¹⁶ A világiakat illető forradalmi törvényszéki ítéletek kivizsgálása is folyt,¹⁷ de szisztematikus összeírásra láthatólag csak 1850 elején került sor. A civil és a katonai hatóságok párhuzamosan indították el az akciókat. Bach január végén szólította fel Geringert a lista elkészítésére (azzal egyidejűleg kimutatást kérve az 1849 őszétől a császári hadbíróóságok által halálra ítélt személyekről is). A császári biztos Hegyessy Pétert, a királyi ügyek helyettes igazgatóját

¹⁵ A kitüntetésre javasoltak listáit lásd MNL OL D 77 1850:121., 568., 643.1201.; Madarassy László jelentése Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1849. dec. 27. Uo. 1850:6.; Jagasits Sándor jelentése Szent-Ivány Vincéhez. Esztergom, 1850. jan. 10. Uo. 1850:643.; Szent-Ivány Vince jelentése Karl Geringerhez. Pest, 1850. jan. 19.; Florian von Macchio átirata Karl Geringerhez. Pest, 1850. ápr. 13. MNL OL D 51 1850:585. A magyar nyelvű forrásokat modernizált helyesírással közlöm.

¹⁶ Karl Geringer leirata Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1849. nov. 22.; Szent-Ivány Vince körlevél-fogalmazványa. Pest, 1849. nov. 28. MNL OL D 77 1849:3740.

¹⁷ Vö. Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa Koller Ferenchez, Pest város ideiglenes polgármesteréhez. Pest, 1849. nov. 15. MNL OL D 77 1850:198.

utasította minderre. Ugyanekkor Haynau a menekültek propagandájára hivatkozva, amely a haditörvényszékek működésének kegyetlen szigorát tárta az európai közvélemény elé, szintén kinyilvánította: a „barbari szigorság” vádjával szemben – Szent-Ivány Vince interpretálta a következőképp magyar nyelven Haynau utasítását – „nem lehet nem kívánatos a romboló párt merész hazugságait tényekkel megcáfolni, és ama számtalan vérdíjatokat, melyek a forradalmi szörny bárdja alatt elhullottak, szám- és névszerinti megnevezéssel a nyilvánosságnak átadni”. A külföldi lapokban megjelent adatok cáfolása céljából Haynau megparancsolta a katonai kerületi parancsnokoknak s rajtuk keresztül a polgári kerületi főbiztosoknak is az „elhullottak” névjegyzékének összeállítását, „minden egyes esetre vonatkozólag a tények rövid történetével, a kivégzés nemével és módjával, az eljárás vagy gyilkolás körüli szigor nagyságával, szóval a közelebbi körülmények történeti hűségű előadásával”, mégpedig a községi előjárók, lelkészek vagy más „hitelt érdemlő egyének” által feljegyezve.¹⁸ Miután Macchio február 1-je után február 6-án, majd március 7-én is sürgette a jelentéstételt, Szent-Ivány főbiztos azonnali jelentéstételre utasította a beosztott hatóságok vezetőit.¹⁹ Végül Hegyessy összeállította a katonai törvényszékek által addig elítéltek listáját, de hangsúlyozta, hogy biztosan nem teljes a kimutatás. A forradalmi igazságszolgáltatás áldozatainak listái viszont a megyei vezetőktől a polgári kerületi főbiztosok közvetítésével a katonai kerületi parancsnokságokhoz érkeztek be s Haynauhoz kerültek. Ő küldte azután fel Bécsbe hasznosításra, Geringerhez csak elszórt adatok jutottak el.²⁰

Ennek nyomán 1850. áprilisi keltezéssel tették közzé nyomtatásban a magyar forradalmi kormányzat által Magyarország területén haditörvényszéki vagy rögtönítélő bírósági ítélettel vagy anélkül kivégzettek névsorát (Erdélyre vonatkozó adatok nélkül), amely 467 nevet tartalmazott. Leginkább a vegyes nemzetiségű területeken, elsősorban a Délvidéken 1848 nyarára beállt polgárháborús helyzet szaporította az áldozatok számát (Szerb Vajdaság és Temesi Bánság: 299 fő, nagyváradi kerület: 59 fő). Az utókor hadtörténetésének értékelése szerint a lista összesen 1848 szeptembere előtti és utáni ügyeket, köztörvényes és politikai eseteket, illetve ide sorolt nem magyar hatóságok által megölt személyeket, továbbá fellázadt községek elfoglalása közben katonai megtorló akció során elhunytakat.

¹⁸ Florian von Macchio átírata Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1850. febr. 1.; Szent-Ivány Vince körlevél-fogalmazványa a kerületi hatóságok főnökeihez, 1850. febr. 4. MNL OL D 77 1850:1566.

¹⁹ Alexander Bach leírata Karl Geringerhez. Bécs, 1850. jan. 28.; Karl Geringer levélfogalmazványa Hegyessy Péterhez. Pest, 1850. febr. 14. MNL OL D 51 1851:368.; Florian von Macchio átírata Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1850. márc. 7.; Szent-Ivány Vince körlevél-fogalmazványa a kerületi hatóságok vezetőihez. Pest, 1850. márc. 10. („azonnal” utasítással) MNL OL D 77 1850:3037.

²⁰ Az erre vonatkozó levelezést lásd MNL OL D 51 1851: 368. Vö. Ambrus Mihály (Szent-Ivány helyettese) jelentésfogalmazványa Florian von Macchiohoz. Pest, 1850. ápr. 12. Uo. 1850:4152.

is.²¹ A kiadvány a nagyközönség előtt is hirdette, hogy a „magyar terrorizmus elesett áldozatai” számának publikálását a magyar, lengyel és német emigráns propaganda ellensúlyozásának igénye tette szükségessé.

Személyes lejárató kampány előkészületei

Bach belügyminisztert valóban komolyan nyugtalanította a külföldön, főként Angliában erősödő Ausztria-ellenesség, a magyar politikai emigráció (Angliában Pulszky Ferenc) politikai befolyásának lehetséges erősödése, ahogy írta, „az egyébként oly józan” angliai közvélemény és különböző németországbeli sajtóorgániumok magyarbarát propagandája. Úgy látta, a növekvő magyarszimpátiák ellensúlyozására nem elegendő a hivatali iratok feldolgozása, a statisztikai kimutatás, hanem a magyar kormányzat vezető férfinak lejáratására, szervezett „karaktergyilkosságra” is szükség lehet: „a magyar forradalom motívumait, valamint vezetői egész magatartásának mozzatórugóit alaposan megvilágítani és megkérdőjelezhetetlen forrásokból származó dokumentumokkal bebizonyítani, mily kevésbé méltók a forradalom vezetői és fő támaszai arra a figyelemre és a csodálat azon magas fokára, melyet maguknak ezernyi visszaélésel igyekeznek Angliában biztosítani”. 1849. november 18-án utasította bizalmasan Geringer bárót, hogy a lehető leggyorsabban gyűjtsön terhelő információkat, különösen Kossuth Lajosra vonatkozóan. Megnevezte Luka Sándort (Hont megye egykori adminisztrátorát, aki politikai pályáját az 1830-as években még az ellenzék táborában kezdte), illetve a már említett Szent-Ivány Vincét (egykori helytartótanácsost), mint akik bizonyára segédkezhet nyújthatnak ebben számára.²²

Geringer ezután Hegyessy Péterhez, a királyi ügyek már említett helyettes igazgatójához, Szirmay Sándor grófhhoz, az észak-keleti vármegyékből álló, kassai székhelyű polgári kerület főbiztosához, Kapy Edéhez, az Eger központú polgári kerület vezetőjéhez, illetve Augusz Antal báróhoz, a pécsi székhelyű, dél-dunántúli megyéket felügyelő császári főbiztoshoz fordult. Ezenkívül Kőrömczy Imrét, nagyváradi

²¹ Verzeichniß der unter der insurrectionellen Regierung Ungarns durch Martial- oder Statarial-Gerichte hingerichteten, oder ohne Justiz hingeschlachteten Individuen. Vezeichniß über die in der Serbischen Woiwodschafft und dem Temescher Banate während des Krieges mit den ungarischen Rebellen, sowohl von denselben als von den Commissären des Ludwig Kossuth erfolgt. „Die Kais. Königl. politische Erhebungs-Commission” aláírással. Wien, 1850. ápr. 27. keltezéssel nyomtatvány. Értekelését lásd *Hermann Róbert*: Az 1849–1850. évi kivégzések. *Aetas* 16. (2000) 1–2. sz. 85. Emellett külön kiadvány jelent meg a délvidéki harcokban elesettekről.

²² Alexander Bach leirata Karl Geringerhez. Bécs, 1849. nov. 18. MNL OL D 51 1849:162. (A német nyelvű levéltári forrásokat saját fordításomban közlöm. D. Á.) Kosáry Domokos állítása, miszerint 1851-ben Schwarzenberg miniszterelnök igyekezett Kossuth Zemplén megyei egykori botrányait felhasználni, nyilvánvalóan erre az akcióra utal. Lásd *Kosáry Domokos*: Kossuth Lajos a reformkorban. 2. bővített kiadás. Bp. 2002. 96.

kanonokot, a pesti egyetem egyháztörténet tanárát is értesítette a feladatról. (Luka Sándor és Szent-Ivány ekkoriban nem tartózkodott Magyarországon – őket vizsztatérésük után készült mozgósítani, de hogy erre valóban sor került-e, azt nem tudjuk.) Mindemellett e feladat fontosságáról Schielt is informálta. Rajtuk kívül Bach figyelmébe ajánlotta még a vizsgálat alatt álló Duschek Ferencet, a Szemere-kormány volt pénzügyminiszterét (mint aki elsősorban Vukovich Sebőre vonatkozóan szállíthatna információkat), illetve a Bécsben tartózkodó, a konzervatív táborhoz tartozó Ambrózy Lajost. Geringer utasította Szirmayt, hogy az információszerzésben támaszkodjék Fábry Istvánra (a bártfai városi hivatalnok 1848-ban népképviseleti parlamenti képviselő, de Debrecenbe már nem követte a parlamentet, 1849 őszén Szirmay irodájának igazgatója), Pillerre (feltehetőleg Piller Lászlóra, aki az 1843–1844-es országgyűlésen Sáros megye követe volt, majd táblabíró, valószínűleg Kossuth eperjesi időszakára vonatkozóan remélhetek tőle adatokat), a Zemplén megyében a Kossuthal kapcsolatos iratok áttekintésével korábban megbízott Eperjessy ügyvédre („Gobert von Eperjessy”, megyei ügyész), illetve Borsod megyéből Nagy Gedeon kormánybiztosra (a reformkorban Szemere megyei politikai ellenfelére). Auguszt mindenekelőtt Perczel Mórra vonatkozó adatok gyűjtésére szólította fel. Körmöczynek csak annyit írt, hogy mivel sok éven keresztül küzdött Kossuth és pártja ellen, talán tud terhelő adatokkal szolgálni.²³

Először Kapy és Augusz reagált, mindketten december 8-án intéztek jelentést Geringerhez. Kapy Szemerével kapcsolatban küldött négy dokumentumot, Augusz pedig Perczről egy jellemzést Franz Aichelburg tollából négy melléklet társaságában. Az ekkoriban Bécsben tartózkodó Geringer a helyettesének, de la Motte Antal grófnak a közvetítésével kapta meg az iratokat, köszönetnyilvánítás mellett további bizonyítékok gyűjtésére szólította fel mindkettejüket. Az iratokat december 15-én továbbította Bachnak, kérve a csatolt eredeti iratoknak használat (illetve másolás) utáni visszaküldését.²⁴ December 10-én jelentkezett Szirmay

²³ Karl Geringer levélfogalmazványa Alexander Bachhoz. Pest, 1849. nov. 25.; Karl Geringer levélfogalmazványa Hegyessy Péterhez, Szirmay Sándorhoz, Kapy Edéhez, Augusz Antalhoz és Körmöczy Imréhez. Pest, 1849. nov. 25. MNL OL D 51 1849:162. Fábryról és Pillerlásd lásd A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. I–II. Szerk. Pálmány Béla. Bp. 2011. I. 1093–1094., II. 1329. Körmöczy „K. T.” szígnő alatt a Világ és a Budapesti Hiradó című napilapok hasábjain az 1840-es években részt vett a konzervatív publicisztikában, valamint a Pest megyei megyegyűlések aktív résztvevője volt. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* VII. Bp. 1900. 89–90. Vö. *Fazekas Csaba: Egy katolikus köziró a 19. században*. Körmöczy Imre. Irodalomtörténeti Közlemények 116. (2012) 640–675. Eperjessy azonosításához lásd Szirmay Imre jelentése Karl Geringerhez. Kassa, 1850. márc. 23. Uo. 1850:470. A vizsgálati fogságban lévő Duschek írásos feljegyzéseit a császári hatóságok más tekintetben is felhasználták. Vö. Philipp von Krauß pénzügyminiszter átírtára Karl Geringerhez. Bécs, 1849. nov. 25. MNL OL D 51 1849:246.

²⁴ Levélfogalmazvány Augusz Antalhoz. Bécs, 1849. dec. 14.; Levélfogalmazvány Kapy Edéhez. Bécs, 1849. dec. 14. MNL OL D 51 1849:268–269.; Kapy Ede levele Karl Geringerhez. Miskolc, 1849. dec. 8. és Karl Geringer levele Alexander Bachhoz. Bécs, 1849. dec. 15. ÖStA AVA Nachlass Bach. Kt. 36. Ungarn: Kossuth und Szemere (az utóbbi fogalmazványát lásd MNL OL D 51 1849:268–269.)

Sándor (maga is Zemplén megyei arisztokrata), aki Zemplén megye főjegyzőjét, Lehoczky Lászlót bízta meg Kossuth Zemplén megyei viselt dolgaira vonatkozó adatok összegyűjtésével. Öt nappal később további kiegészítő adatokat küldött, ezeket december 21-én tovább gazdagította.²⁵ Információit december 18-án, illetve 23-án küldte el Geringer a belügyminiszternek.²⁶ Körmöczy Imre a felszólításra egy *A magyar forradalom történeti kifejléséről!* című magyar nyelvű újságcikk kéziratával válaszolt (elegendő ennek kezdetét idéznünk: „Mi egyszer bűnbe[n] fogamzik, az rendesen bűnös ösvenyen szokott kifejleni! Így történt ez a magyar forradalommal is.”), melynek hasznosítási módjáról nincs információnk.²⁷

A Bachhoz érkezett iratok túlnyomó többsége Bach személyes irathagyatékában maradt fenn, ugyanis azok nem kerültek bele az iktatott iratok hivatalos sorozatába. Ennek köszönhetően fennmaradtak, s így láthatjuk, milyen terhelő információkat gyűjtöttek össze számára a jelentésre felkért személyek.²⁸

Tolna megyében Augustz – ahogy azt már említettük – egy bizonyos Franz Aichelburg gróf jellemzését küldte el Perczelről. Aichelburg (1794–1851) főhadnagy volt, 1843-tól indigena, a Konzervatív Párt alakuló ülésén jelenlevők listáján is található a nevével. Már 1848. előtt is a bécsi Legfelső Cenzúra- és Rendőrhatalóság bizalmas levelezője volt, 1850 nyaratól újra tollat ragadott, s a III. hadseregparrancsnokság rendőri ügyosztálya levelezőjeként igyekezett jótanácsokkal ellátni Eduard Podolskyt.²⁹ A nevezett jellemzés azonban nem maradt fenn Bach hagyatékában, csak a mellékletként csatolt három irat, amelyeket minden bizonnyal Augustz báró keresetett elő a Tolna megyei irattárból.³⁰ Ehhez nem volt szüksége segítségre, hiszen az iratokban érintett mindkét egykori konfliktus személyes szereplője volt jómaga is az 1840-es évtized elején még a helyi ellenzéki tábor egyik prominenseként. Az első irat a megye 1838. november 19-ei közgyűlése jegyzőkönyvének másolata, amelyben Perczel

²⁵ Szirmay Imre levelei Karl Geringerhez. Kassa, 1849. dec. 10., dec. 15., dec. 21. MNL OL D 51 1849:252., 266., 297.

²⁶ Karl Geringer levélfogalmazványai Alexander Bachhoz. Bécs, 1849. dec. 18., dec. 23. MNL OL D 51 1849:252., 266.

²⁷ Körmöczy Imre levele Karl Geringerhez. Pest, 1849. nov. 30. MNL OL D 51 1849:250. Melléklet (a szöveg német nyelvű fordításával). Körmöczy további személyek bevonását javasolta az adatgyűjtésbe: Hegyessy Pétert, Szalay István volt nádori titkárt, illetve (a már említett) Hrabovszky Jánost. Nincs nyoma, hogy Geringer őket is megkereste volna ez ügyben.

²⁸ Az iratok lelőhelye: ÖStA AVA Nachlass Bach. Kt. 36. Ungarn: Kossuth und Szemere.

²⁹ 1846-ban szerepelt a bizalmas levelezők listáján, félévente 200 forint honoráriummal. „Spezifikation der mit Ende Jänner 1846 an nachbenannte Individuen a conto Februar 1846 zu leistenden Zahlungen” címmel feljegyzés. ÖStA AVA Polizei Hofstelle 897/1846.; Franz Aichelburg Eduard Podolskyhoz intézett levelei, 1850. máj. 15., máj. 23., jún. 8., júl. 28., jún. 30., aug. 29. MNL OL D 36 Absolutizmus kori levéltár, K. k. (III.) Arme-Commando für Ungarn und Siebenbürgen. Polizei Section. Titkos iratok, 5. cs. ff. 60–61., 184–187., 190–191., 26–265., 3240–341., 436.

³⁰ A három irat a következő: Tolna megye 1838. nov. 19-ei közgyűlésének jegyzőkönyve; Végh Ignác vádlevele Perczel Mór ellen, 1840. ápr. 15.; V. Ferdinánd leirata, 1841. március (valamennyi másolat).

főszolgabíró felszólította az ellene vádaskodókat, hogy nyíltan álljanak elő a hivatali működését érintő súlyos vádakkal. Salamon Elek táblabíró ekkor kijelentette: Perczel tiszti segédjével hitelesített egy Salamon Mihály és Salamon Oszkár bárók által kiállított adóslevelet, holott Salamon Mihály arról nem tudott, s aláírása hamisított volt. Erre vizsgálóbizottság alakult, láthatólag kormánypárti és ellenzéki tagokkal vegyesen, hiszen annak tagja volt Bezerédj István, de főjegyzői minőségben Augusz is. A másik irat egy 1839-ben országos visszhangot kiváltott konfliktust érintett, amikor is a választási botrányok nyomán az uralkodó által elrendelt királyi biztosi vizsgálat eredményét Végh Ignác (a hétszemélyes tábla bírása) foglalja össze: a megye által kiküldött egykori vizsgálóbizottság elmarasztalta Perczelt, aki azután annál nagyobb lendülettel vetette magát a követválasztási mozgalmakba, mégpedig korábbi állásfoglalásaival és családi tradícióival ellentétben – az ellenzék oldalán. Tudjuk, a „kubinyiak” és a „pecsovicsok” verekedésekkel, itatással-etetéssel teli küzdelme a kor ehhez hozzászokott nemesi politikai társadalma számára is kiugróan sok erőszakkal járt együtt. A Perczel elleni legsúlyosabb vád a szavazás, illetve a követutasítást elfogadni akaró közgyűlések illetlen („a municipalis rendszer földig lett tapodásával” többeknek számfületek, fűgékét mutogatott, nyelvét öltögette), illetve erőszakos megzavarása („a megyeházát ellenséges ostrom alá” vette) mellett a megyei főispán „ocsmán” becsmérlése, gúnydalok éneklése volt, valamint a katolikus papság birtokjogának kétségbevonása. Sőt, állítólag az uralkodó ellen is agitált azzal, hogy „a só, arany- és ezüstabányák néki kezén lévén, a jövedelmeket egyrésztől elpazírolja, másrésztől pedig azon adót, melyet a súlyos háborús időkben majd bankóban, majd váltópénzben vett, most mégis, béke idejében pengő lábra emelte”, továbbá Perczel még „számkéréssel fenyegetőldözni” sem átalott. Forster Benedek tiszti főügyész „egyszerű főben járó büntető per”-t kezdeményezett ellene, s jóvátételi kötelezettség mellett halálbüntetést javasolt! Az ellenzék persze egészen másként látta az eseményeket – ami a Bach íróasztalára került iratokból nem derült ki, de a „különös, túlizgatott, alig fegyelmezhető temperamentum”-ú Perczel túlfűtött buzgalma és személyes sértettsége persze biztosan rányomta bélyegét az eseményekre, a két párt elkeseredett, elhúzódo és hullámzó eredményű küzdelmére. Végül az uralkodó 1841-ben kegyelmi úton megszüntette a Perczel ellen folyó eljárást.³¹

Auguszhoz hasonlóan járt el Kapy Ede, mivel jelentését Miskolcra keltezte, feltételezhető, hogy a helyszínre utazva személyesen koordinálta a Szemere Bertalanra nézve terhelő iratok utáni hajsztát, de ő nem bajlódott másolatok készíttetésével, egyszerűen kiemelte helyükről az eredeti iratokat, s felküldte Budára.³² Itt is a megyei

³¹ *Horváth Mihály*: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823–1848. I–III. 3. kiadás. Bp. 1886. II. 102–103. Vö. *Csapó Mária*: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Bp. 1989. 102–117. Perczel jellemzését lásd *Kosáry Domokos*: Perczel Mór feljegyzései. Századok 71. (1937) 31–312.

³² A következő iratokat küldte be: Veresmarthy István levele Szemere Bertalanhoz. Miskolc, 1845. febr. 3.; Szemere Bertalan levele Veresmarthy né született Patay Teréziához, keltezés nélkül [Miskolc,

pártküzdelmekhez kapcsolódott a kipellengérezett konfliktus, mely annak idején szintén országos visszhangot váltott ki. Az 1843–1844-es országgyűlést követően ugyanis 1845. január elején a Borsod megyei közgyűlésen a két megyei követ egyikeként Szemere hivatalos követjelentésükhöz szóban szenvedélyes kiegészítést fűzött. Ebben a remélt reformtörvények elmaradásáért a kormányzatot tette felelőssé, nyilvánította, hogy a reformpárti ellenzéknek párttá kell szerveződnie, és ennek megkezdését a megyében bejelentette. Beszéde természetesen mozgósította a megye kormányhú politikai táborát, többen a Rend és Béke jelszavával igyekeztek Szemere politikai offenzívájának elejét venni. Mindez már a közelgő tisztújítási mozgalom kezdetét is jelezte, ami tovább szította a kedélyeket mindkét oldalon. Ebbe a helyzetbe robbant be azután az ellenzékkel szembenálló Palóczy Tamás ellen Szemere-párti fiatalok által nyilvánosan elkövetett inzultus, aminek persze kétféle interpretációja létezett. A fiatalok szerint a miskolci védegyeleti bált követően Palóczy megrágalmazta őket azzal, hogy a megye két előkelő családját nyilvánosan szidalmazták és „kiirtásukra szövetkeztek” volna. Ezért felelősségre kívánták vonni, s amikor Palóczy fegyvert akart rántani, lefegyverezték, kezét kicsavarták, őt magát pedig a székre lenyomták.³³ Palóczy azonban egészen másban kereste a fiatalok fellépésének motívumait, s az események lefolyását is másként adta elő. Szerinte valójában egy Szemere által elővigyázatlanul ártatlanul rágalmazott fiatal lány becsületét kívánta megmenteni, s a fiatalok tetteleg bántalmazták őt. A Lehoczky által Geringerhez megküldött iratok (természetesen) ez utóbbi interpretációt bizonyították.³⁴

Palóczy panaszirattal fordult az uralkodóhoz, ennek nyomán vizsgálat indult a megyében. Veresmarthy István miskolci lakos 1845. május 15-ei dátummal ehhez kapcsolódva foglalta össze a leányát és családját ért sérelmet. Eszerint a még nőtlen Szemere az országgyűlés kezdete előtt egy vendégségben elkérte, majd évődve magánál tartotta leánya briliáns függőjének egyik darabját, de azután azt ígérete ellenére sem adta vissza, csak hitegette őket. Az országgyűlés végeztével az apa határozott felszólítására be kellett vallania, hogy már rég elvesztette a függőt. Ajánlkozott ugyan arra, hogy megcsináltatja, de azt az apa már visszautasította. Veresmarthy nem állította, hogy értéke miatt tartotta magánál a függőt Szemere, még csak lopásnak sem

1845. febr. 3.] (másolat); Veresmarthy István beadványa Borsod megyéhez. Miskolc, 1845. máj. 15.; Palóczy Tamás beadványa Borsod megyéhez, keltezés nélkül [1845. május]; Gentsey alispán irata Martin Jánoshoz. Miskolc, 1849. jan. 13.

³³ Borsodból. Miskolcz aug. 20-án. Tudósítás. Pesti Hirlap, 1845. augusztus 29.

³⁴ A megyei pártharcokról lásd Szemere Bertalan követjelentési beszéde. Miskolcz, 1845, január 9-ikén. Kiadja egy gyorsíró. Hernády Károly és Társa, Miklósvár 1847. A beszédről újabb lásd *Hermann Róbert*: Szemere Bertalan 1845. január 9-i követjelentési beszéde – egy kiadástörténeti rejtély nyomában. In: *Uő*: Reformkor, forradalom, szabadságharc. Válogatott tanulmányok. Bp. 2016. 43–51.; *Ruszoly József*: Szemere megyéje, Borsod Szemeréje. In: Szemere Bertalan és kora I–II. (Borsod-Abauj-Zempléni Történelmi Évkönyv. 7.) Miskolc 1991. I. 71–136., különösen: 108–121.

minősítette az ügyet iratában (persze, hogy szóban mit terjesztett, azt nem tudjuk), leginkább azt róta fel Szemerének, hogy a maga mentésére leányát hozta hírbe, mivel azt állította Veresmarthy feleségének írt levelében, hogy a leány „ártatlan pajzán-ságból vissza nem vevé” a függőt még aznap. Nem mondta tehát ki, de sejtette Szemere, hogy a leány kacéran kiprovokálta a későbbi látogatását házuknál. Az atya alighanem jól látta: ez a kijelentés alkalmas arra, hogy a társaság a leányát nyelvére vegye, őt „szerénytelenséggel, kacérkodással, de némü elvetemedettséggel billegeztessék [...], hogy nem is gyűrűt, hanem függője felét tolja szemtelenül emlékül egy olyan nőtlennek, kivel is ez életbe talán másodszori tanálkozása volt”. Az ügy önmagában távol állt a politikai csatározásoktól, maga Veresmarthy sem tartozott a politikai tekintetben hangadók vagy akár csak aktívak közé, de ügye a kormánypárt számára kapóra jött. Igyekeztek Szemere ügyetlen eljárását erkölcsi lejáratására, sőt a közelgő tisztújítás során a jelöltségből való kizárására felhasználni. Szemere hívei ezzel szemben az egész ügyet eleve eltervezett rosszindulatú kormányzati akciónak tartották és akként is kezelték. Ahogy persze Kapy is úgy „konferálta fel” az iratokat, hogy azokból valójában kiderül: Szemere briliáns függőt „lopott”.³⁵

Kapy még egy terhelő iratot küldött, mely szerint Szemere 1849 elején felső-magyarországi teljhatalmú kormánybiztosi minőségben kényszerített egy miskolci kereskedőt arra, hogy ezüst forintokat Kossuth-bankókra cseréljen. Követelésének pedig azzal a fenyegetéssel adott nyomatékot, hogy ellenkező esetben huszonöt honvédet fognak házába beszállásolni. Az erre vonatkozó iratot maga a sértett bocsátotta a kutakodó hatóságok rendelkezésére.³⁶ Kapy jelentése tartalmazott még egy vádat, amely szerint az egyik tisztújításon, amikor Nagy Gedeon volt Szemere ellenfele (1846 januárjában), Nagy egyik kortesfőnökét meglőtték, s amint Kapy fogalmazott, „megalapozott vélemény” szerint maga Szemere volt az elkövető. A közszájon terjedő pletykán kívül feltehetőleg mindennek akkor és később sem maradt írásos nyoma, ilyenrel tehát Nagy s így Kapy sem szolgálhatott. Emellett Kapy a Kossuthra vonatkozó adatgyűjtéshez is adott jótanácsot (talán ezért küldte el az ő levelét Geringer Bachnak). Eszerint Zemplén megyéből „megbízható ember” könnyen kimutathatná, hogy Kossuth – már mint ügyvéd – ezüst kanalat lopott, illetve az árvaszék által rábizott javakat eltulajdonította.³⁷

³⁵ Vö. *Agatocles*: Miskolczi Levelek II. 1845. február 22. Belföldi levelezések. Életképek 1845. 11. sz. 350.; Borsodból. Miskolcz aug. 20-án. Tudósítás. Pesti Hirlap, 1845. augusztus 29.; Szűcs Miklós naplója 1839–1849. S. a. r. Kilián István. Miskolc 1981. 209.; Kapy Ede jelentése Karl Geringerhez. Miskolc, 1849. dec. 8. ÖStA AVA Nachlass Bach. Kt. 36. Ungarn: Kossuth und Szemere (Geringer láthatólag Kapy levelét is továbbította Bachnak.)

³⁶ Szemere kormánybiztosi tevékenységére lásd *Deák Gábor*: Szemere Bertalan felső-magyarországi teljhatalmú kormánybiztosi működéséről. In: Szemere Bertalan és kora i. m. I. 267–274.

³⁷ A beküldött iratok végül nem tartalmaztak kanállopásra vonatkozó adatokat, de hogy a reformkorban terjedtek efféle hírek, mutatja Széchenyi István egy megjegyzése: „itt ott néha okkal móddal egy

A Zemplén megyéből Szirmay gróf közvetítésével befutott iratok valójában nem megyei irattárból kiemelt iratok voltak, hanem 1849 decemberében készült feljegyzések, Lehoczky László (1848 tavaszán Zemplén megye alispánja, 1850 tavaszán majd egy fél évig a megye vezetője), úgy tűnik, jobban bízott a tanúvallomások hitelében.³⁸ Kulin Pál megyebeli törvényszéki ülnök *Rövid leirata Kossuth Lajos expeditori és prókatori életének* címmel Kossuth 1823–1824-ben Pesten teljesített joggyakornoki időszakáról nyilatkozott, s őt nagy kártyásként, tékozló züllöttként irathamisítással vádolta. Kulin Péter ügyvéd pedig egy a Kossuth és apja által Kulin későbbi felesége terhére 1829-ben állítólag elkövetett konkrét csalás történetével állt elő, illetve a „korban szárnyra kapó pletykák” egyikét melegítette fel, miszerint Kossuth özvegy Szapáry Péterné Csáky Julianna grófnő terebesi uradalmának ügyvédeként kártyaadósság kifizetése érdekében sikkasztott a grófnő pénzéből. Emellett egy keltezés és aláírás nélküli német nyelvű irat Kossuthnak 1832-ben történt esetét foglalta össze, miszerint Kossuth a megyei árvaszéki bizottmány engedélye nélkül értékesítette a rábízott árvavagyont. Ez ügyben a megye valóban elmarasztalta Kossuthot, akinek Zemplén megyei karrierje ezzel véget is ért.³⁹

A felsoroltakból láthatjuk, igen-igen sovány alapanyag gyűlt össze a reménybeli ellenpropaganda számára. Természetesen szóba sem jöhetett ezeknek az információknak a magyarországi felhasználása, de nem is ez, hanem a külföldi propaganda volt a cél. Nem tudjuk, végül történt-e bármiféle „hasznosítása” az összegyűlt adatoknak⁴⁰, az a tény azonban, hogy a jelentések, levelek Bach személyes irathagyatékában pihentek, inkább azt valószínűsítik, hogy józan mérlegelés után valamely íróasztalfiók mélyére süllyesztették őket. A lázadó vezetők egymás közötti levelezéséből álló, publikálásra előkészített hivatali irategyüttes kompromittáló értékében, úgy látszik, jobban bíztak a belügyminisztérium vezetői, míg a „karaktergyilkossági”

egy ezüst kalánkát vigyázatlanságbul vagy természeti ösztönbül magával vivő”. Lásd *Széchenyi István: A Kelet népe*. Szerk. Ferenczi Zoltán. (Széchenyi István Összes Munkája V.) Bp. 1925. 392. A néhány hónappal korábban Ponori Thewrewk József tollából megjelent Kossuth-ellenes röpirat Kossuth anyját vádolta ezzel. [*Ponori Thewrewk József*]: Adalék az 1848/9-ik évi magyar forradalomhoz. 1. Magyarország ormadara, Kossuth Lajos. 2. Történetészeti adatok, jellemfőstések, fölvilágosítások, igénytelen javaslatok. Előizletül egy terjedelmes munkából. Magyarul és németül. 1. füzet. Bécs 1849. 8.

³⁸ A csatolt iratok a következők: Kulin Péter feljegyzése. Sátoraljaiújhely, 1849. dec. 10.; „Rövid leirata Kossuth Lajos expeditori s prókatori életének” címmel, Kulin Pál aláírásával. Sátoraljaiújhely, 1849. dec. 10.; „Belege zur Charakteristik Ludvig Kossuth's” címmel feljegyzés, aláírás és keltezés nélkül.

³⁹ Kulin Pál a Zemplén megye történetét összefoglaló monográfia szerint a forradalmi kormány alatt rögtönítélő bíróság tagja volt, s 1849 után börtönbüntetést szenvedett. Zemplén vármegye és Sátoraljaiújhely r. t. város. Szerk. Borovszky Samu. (Magyarország vármegyéi és városai) Bp. [É. n.] 486.; Kossuth Zemplén megyei tevékenységéről összefoglalóan lásd *Oláh Tamás: Kossuth Lajos és Zemplén vármegye*. Forráskiadvány. Miskolc 2002., a terebesi sikkasztási, illetve a boreladási ügyről itt: 18–20. Vö. *Barta István: A fiatal Kossuth*. Bp. 1966. 61–80.; *Lackó Mihály: Kossuth zempléni válsága*. Medve-tánc 1986. 2–3. sz. 165–179.

⁴⁰ Kosáry Domokos értesülése szerint a zempléni borvásárlás ügyét 1849 őszén már megszellőztette egy cikk a Times hasábjain. *Kosáry D.*: Kossuth Lajos a reformkorban i. m. 96.

kísérletet valószínűleg maguk is kétes kimenetelűnek ítélték. Mindenesetre az, hogy a Borsod megyei eredeti iratokat a belügyminiszter nem küldte vissza azonnal, arra vall, hogy végérvényesen nem mondott le felhasználásukról.

Rivális történeti konstrukciók és terjedésük akadályozása

Miközben a bécsi kormányzat megbízottjai gondosan gyűjtögettek terhelő adataikat saját propagandájuk érdekében, fel kellett venniük a versenyt a társadalom legkülönbélebb rétegeiben terjedő „forradalmi” irományok konkurens hatásával. Különösen sürgető feladatnak érezték mindezt azért is, mert a főváros(oka)t járó titkos ügynökök jelentései nem nyugtatták meg megbízóikat a lakosság lojalitását illetően. A hadseregparancsnokság rendőri ügyosztályának *Adolf fia* szignóval jelentő ügynöke (akinek kilétét sajnos nem sikerült kideríteni) például efféle információkat közölt: október 7-én beszámolt Batthyány Lajos gróf kivégzésének visszhangjáról, melyet *általános sajnálkozással* jellemzett (igaz, hozzátette, szerinte bizonyos elégedettség is mutatkozik a tekintetben, hogy a katonai hatóságok a szigorúságot illetően társadalmi állás szerint nem tettek különbséget az elítéltek között). Novemberben arról adott hírt, hogy Pest belvárosában, a Kígyó utcában egy cukrászdában egy fiatal lány a városban állítólag már elterjedt, Kossuth képével ellátott brosz iránt érdeklődött tőle (november 19.), ahogy a Kossuth-kalapot is lelkesen hordták, sőt szerinte „gyermek Kossuthsapka” is létezett már (december 12.). A karácsonyi vásár alkalmával a Városháza téren, szintén Pesten két árus katonai gyermekjátékokat árusított: császári fekete-sárga színekkel díszített ágyúkat, lovas- és gyalogkatonákat, ám ha valaki külön kérte, egy fiókból magyar trikolor színeivel ellátott honvéd-egyenruhás katonákat is elő tudtak húzni (december 24.). *Adolf fia* időről időre beszámolt a városban keringő „rémhírekről”, miszerint Metternich újra Bécsben, Schwarzenberg és Bach is kilépett a kormányból, V. Ferdinándot az újévben ismét megkoronázzák, a magyarok visszakapják március előtti alkotmányukat, Kossuthot a Szemere-kormány vallás- és oktatásügyi minisztere, csanádi püspök Horváth Mihály Londonban megkoronázta, az angol királynő pedig angol-török segédletet ígért neki Magyarország meghódítására (december 17.). Szerinte a pesti egyetem padjain is császárelenes bevésések jelentek meg, egy szomszédnője elbeszélése szerint pedig az utcán egy gúnyrajzot ragasztottak ki, amelyen a magyar menekültek vezetői Angliában kártyáznak, természetesen Kossuthtal együtt, mögöttük áll Ferenc József, aki épp egy kártyát készül kívülről berakni, mire Kossuth megfordul s mondja: „Ez nem ér” (december 17.). De akadt ennél durvább antilojális megnyilvánulás is. *Adolf fia* 1850 februárjában a Kecskeméti utca egyik kereskedésének személyzetét jelentette fel, mert mind „kossuthiánus”-ok, egyikük állítólag hangosan ezt énekelte: „Nem kell nekünk taknyos király/Nem is fog tartani soká” (1850. február 20.), s bizonyára valami hasonló ének ihlette azt a jelentését is,

amely márciusban feltehetőleg a már említett Kígyó utcai cukrászda egyik szolgálóleányát vádolta fabrikált dalocskák éneklésével (március 12.). De nem tűntek el a forradalmat dicsőítő emléktárgyak sem, immáron Kossuth nevével gravírozott tollak és emlékérmek nyugtalanították a császári hatóságokat (június 3.).⁴¹ Egy másik bizalmas – minden bizonnyal a már említett Wass Imre – szintén arról számolt be 1849 októberében, hogy a lakosság a kivégzetteket a bosszú áldozatainak tekinti, ezért „a büntetés többnyire csak elborzadást, de nem félelmet és tiszteletet” vált ki a császári hatóságok felé.⁴²

Leginkább azonban a kéziratban terjedő forradalmi irományok okozhattak főfájást a katonai és civil hatóságoknak, pedig ezek terjedésének már jóelőre igyekeztek gátat szabni. Szeptember közepe táján kezdte el Geringer és Szent-Ivány újjászervezni a külföldi könyv- és levélszállítmányok átvizsgálását a harmincadhivatalban, a már Alfred zu Windisch-Grätz herceg főparancsnoksága idején is e munkára alkalmazott Friedrich Drescher egykori pozsonyi postahivatalnok részvételével. Drescher régi, kipróbált rendőrségi bizalmas munkatárs volt, szerepelt a rendőrségi bizalmas levelezők 1829-es listáján is.⁴³ Dreschert a hadsereg-parancsnokság arról informálta, hogy a hadsereg-parancsnokság rendőri ügyosztálya is igényt tart erre a feladatra. A pontos feladatmegoszlást azután már nem ismerjük (de az biztos, hogy emellett Drescher novembertől ellátta a fővárosban megjelenő újságok cenzúráját is). Januárban azután Dreschert Podolsky megbízásából, Szent-Ivány egyetértésével Péterfy Gyula váltotta.⁴⁴ (Drescher visszatért Pozsonyba, ahonnan bizalmas levelezőként látta el információkkal Podolskyt.)⁴⁵ Az elővigyázat nem is volt hiábavaló, november elején például már jelentették, hogy egy Wilhelm Babek műkereskedő nevére Augsburgból érkező küldeményben Ferenc József-, Haynau-, valamint Radetzky-érmek közé keverve találtak 700 érmét Kossuth, illetve Bem József mellképével.⁴⁶

⁴¹ „Adolf fia” jelentéseit lásd MNL OL D 36 5. cs.; „Adolf fia”-ról lásd *Deák Ágnes*: Pest-Buda utcáin egy rendőrinformátor nyomában, 1849–1850. In: *Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről 1780–1948.* Szerk. Dobszay Tamás – Erdődy Gábor – Manhercz Orsolya. Bp. 2010. 31–41.

⁴² Feljegyzés „Numero 126” szignóval. Pest, 1850. nov. 7. MNL OL D 51 1850:2371.

⁴³ *Pajkossy Gábor*: „mit welchen ich im geheimen Dienstverbande stehe”. Sedlnitzky magyarországi besúgói a reformkor hajnalán. In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára.* Szerk. Kalmár János. Bp. 1997. 340., 354.

⁴⁴ Kovács Pál iskolafelügyelő jelentése Szent-Iványhoz, keltezés nélkül [1849. szept. 14-e után] MNL OL D 77 1849:1095.; Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa Friedrich Drescherhez. Buda, 1849. szept. 20. Uo. 1849:1213.; Szent-Ivány Vince átirat-fogalmazványa a Pest városi katonai parancsnoksághoz. Pest, 1849. okt. 4. Uo. 1849:1593.; Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa Karl Geringerhez. 1850. jan. 17. Uo. 1850:787.; Eduard Podolsky átirata Szent-Ivány Vincéhez. Pest, 1850. jan. 30. Uo. 1850:1592.

⁴⁵ *Deák Á.*: „Zsandáros és policzajos idők” i. m. 163., 277.

⁴⁶ Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa a III. hadseregparancsnokság rendőri ügyosztályához. Pest, 1849. nov. 12. MNL OL D 77 1849:2951.

Egy ideig nem volt ilyen szerencsájük a császári hatóságoknak a közelmúlt alternatív értelmezéseit terjesztő belföldi irományok leleplezésével. Főként azért, mert kezdetben nem nyomtatott, hanem kéziratban terjedő szövegekkel kellett felvenniük a küzdelmet. Először vidékről érkeztek hírek felforgató szövegek terjedéséről a lakosság körében, így például a katonai, illetve civil hatóságokhoz befutott jelentések tanúbizonysága szerint november elején Nagyváradról és Lugosról került elő egy szöveg kézírata, amely állítólag Kossuthnak a magyar–török határ átlépésekor Orsován 1849. augusztus 15-én térdre borulva elmondott beszéde volt, s feltételezték, hogy Vidinből hazatérő menekültek hozzák be az országba és terjesztik.⁴⁷ A hónap közepén Szolnokról jelentették az irat feltűnését,⁴⁸ csak idő kérdése lehetett, hogy mikor bukkan fel a fővárosban is. November végén azután a hadsereg-parancsnokság rendőri ügyosztálya a magyar középponti vasútnál alkalmazott kalauznál, Szabó Lajosnál fűlelte le az irat egy példányát, amelyet az abonyi pályaudvaron kapott Kostyánné született Barcsik Borbálától, aki viszont úgy vallotta, egy „kolduló honvédtől” került hozzá a szöveg, akit persze nem ismer, s ezen a ponton kényszerűen lezárult a kutatás. (A nyomozás egy pontján kiderült, hogy Kossuth úgynevezett vidini levele [1849. szeptember] is terjedt, állítólag az Oesterreichische Reichszeitung közlésének nyomán.)⁴⁹ Az orsovai apokrif szöveg november végére már a Dunántúlon is feltűnt, hogy azután bizonyíthatóan az ország minden területére eljusson.⁵⁰ Ha a vidini levelet tekintjük a forradalom és szabadságharc első magyar szempontú összefoglalójának,⁵¹ akkor a Kossuthnak tulajdonított orsovai beszédet a lakosságot a forradalom és szabadságharc eszméi melletti kitartásra buzdító első szózatnak tarthatjuk, a köznépben hamar meggyökeresedő forradalom- és Kossuth-kultusz első kultikus szövegeként.

Decemberben két Lipcsében nyomtatott röpirat után rendelt el hajtóvadászatot Geringer. Az előszó tanúbizonysága szerint október elején nyomdába adott *Graf Ludwig Batthyany, sein Leben Wirken und Ende. Von einem Deutschungar* (Gróf

⁴⁷ A kézirat legkorábbi, nagyváradi feltűnéséről lásd *Hermann Róbert*: Kossuth orsovai búcsúja – prózában és versben. (Egy fiktív Kossuth-szöveg karrierje). In: *Hit és tudás*. Szerk. Deres Kornélia – Sepsi Enikő. Bp. 2015. 34–53. A tanulmány közli a teljes szöveget, és részletesen tárgyalja az annak keletkezéséről és utóéletéről ismert információkat.; Achill von Deschau kormánybiztos jelentése Karl Geringerhez. Lugos, 1849. nov. 7. MNL OL D 51 1849:157. Kossuth búcsújának korabeli képi ábrázolásait lásd például *Ezernyolczszáznegyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben*. Egykoru képek, okiratok, eredeti kézírások, ereklyék, nevezetes nyomtatványok, kiáltványok, művészi emlékek. Szerk. Jókai Mór – Bródy Sándor – Rákosi Viktor – Révai Testvérek. Bp. 1898. (Reprint kiadás Bp. [É. n.] 360–361.

⁴⁸ Franz Szutter királyi sóhivatalnok levele meg nem nevezett személyhez. Szolnok, 1849. nov. 15. Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus kori iratok, 195. cs. III. Armee-Commando, Justiz-Section, 1849-J-11/23.

⁴⁹ A vizsgálati iratokat (1849. november – 1850. február) lásd D 77 1855:2466.

⁵⁰ Vö. *Hermann R.*: Kossuth orsovai búcsúja i. m. 48.

⁵¹ *Hermann R.*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban i. m. 63.

Batthyány Lajos, élete, működése és vége. Egy magyarországi némettől) és a szintén október elejére szignált *Kampf und Verrath. Blätter aus dem Kriegstagebuche eines Honvédoffiziers von Emerich Kovács übersetzt von Theodor Navay* (Harc és árulás. Lapok Kovács Imre honvéd tiszt háborús naplójából. Fordította Náray Tódor) című kiadvány országba indítását jelezték külföldi bizalmas ügynökök.⁵² Haynau 1850 elején ráadásul jelezte, hogy a rendőri ügyosztály szerint e két veszélyes irat korántsem az egyetlen kézről kézre adott nyomtatvány volt, külföldről további felforgató kiadványok jutottak el tiltott utakon a fővárosi könyvkereskedőkhöz. Ezért elrendelte, hogy mivel nem elegendő a harmincadhivatalban folyó átvilágítás, a fővárosi könyvkereskedők raktárait és eladó helyiségeit is időről időre át kell kutatni, de Szent-Ivány főbiztossal egyetértésben a feltűnés kerülése végett a városi rendőrséggel végeztették el ezt a feladatot, hogy a hadsereg nyilvánvaló beavatkozását álcázni tudják (de Podolsky és stábja persze a háttérben közreműködött).⁵³ Az akció sikeréről vagy kudarcáról nincs információnk, de az tény, hogy amikor egy fél évvel később, június végén Haynau elrendelte a Magyarországon tiltott hazai és külföldi nyomtatványok listájának összeállítását, melyet a katonai kerületi parancsnokságok mellett elküldtek a belügyminisztériumba, az erdélyi katonai és polgári kormányzósághoz, illetve a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzósághoz, ahogy Szent-Ivány Vince kerületi főbiztoshoz is, a listán ekkorra összesen 43 tétel szerepelt. A külföldi kiadványok mellett pedig Szilágyi Sándor tollából már megjelentek a közelmúlt történetének újabb magyar szempontú összefoglalói is.⁵⁴

⁵² Levélfogalmazvány Karl Geringer nevében Eduard Podolskyhoz, „dringend” jelzéssel. Bécs, 1849. dec. 21. MNL OL D 51 1849:324.; Graf Ludwig Batthyány, ungarischer Premierminister, sein Leben, Wirken und Ende. Mit bisher ungedruckten Documenten und Reden Batthyány's belegt von einem Deutsch-Ungar. Grimma und Leipzig Verlag des Verlags-Comptoirs, 1850.; Kampf und Verrath. Blätter aus dem Kriegstagebuche eines Honvédoffiziers. Von Emerich Kovács, Major im 21. Honvédbataillon. Nach der ungarischen Originalhandschrift treu übertragen von Theodor Navay. Grimma und Leipzig Verlag des Verlags-Comptoirs, 1850. [A fordító előszavának keltezése Pest, 1849. okt. 4. Kovács Imre menekülése előtt adta át neki hadinaplóját fordítás végett.] Kovács Imre két évvel később újabb kiadvánnyal járult hozzá a magyar forradalom emlékének életben tartásához. Lásd *Emerich Kovács*: Batthyány der letzte Magnat. Roman aus Ungarns neuester Geschichte. Bd. 1–2. Gimma–Leipzig 1851. Kovácsról lásd *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái VI. Bp. 1899. 1252–1253. Vö. *Urbán Aladár*: Gróf Batthyány Lajos emlékezete. Actas 16. (2000) 1–2. sz. 132–136.

⁵³ Julius Jacob von Haynau átírata Karl Geringerhez. Pest, 1850. jan. 31., Szent-Ivány Vince levélfogalmazványa Julius Jacob von Haynauhoz. Pest, 1850. febr. 8. MNL OL D 51 1850:142.

⁵⁴ Eduard Podolsky átírata Karl Geringerhez. Pest, 1850. jún. 20., melléklet: „Verzeichniss aller durch Erlaße des k.k. III. Armeecommando's über hierortige Anträge prohibirten Bücher und Journale.” MNL OL D 51 1852:800. A magyar szempontú emigráns és magyarországi kiadványokról lásd *Hermann R.*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban i. m. 65–68.

A Kossuth Lajosnak tulajdonított orsovai búcsú Magyarországtól így fogalmaz: „én ügyvivőd voltam és pártoltalak, midőn sorsodra véres betűkkel a Vessen szót feljegyzék, én szót emelék, mikor azt mondák: Légy szolga! – én kardot övedztem oldalomra, s kezembe ragadtam a véres tollat, midőn azt riadták: Többé nem vagy nemzet a magyar földön! Az idő elhaladt, és sebes léptekkel a zordon enyészet sárgafekete betűkkel íratta be történeti Könyvetekbe a halált, és megpecsételni elhívta az Ejszaki Colossust, hogy a pecsétnyomó a viaszba mélyebben benyomulhasson”.⁵⁵ A szabadságharc lezárulta után a tollak küzdelme következett, versenyfutás, hogy a történelem nagy könyvében ki-ki megörökítse a maga interpretációját a történekről, és kiszorítsa onnan a politikai ellenfél ágenseit. A fekete-sárga császári színeknek a fehér papírlapokon is győzedelmeskedniük kellett (volna) a nemzeti ideálok ihlette kultuszteremtés szövegei és a magyar trikolor színei fölött. De a történelmet nem (csak) a győztesek írják.

BY PEN INSTEAD OF ARMS

By Ágnes Deák

SUMMARY

In the autumn of 1849, after the assembly rooms had been abandoned and the battlefields silenced, political struggle was continued through other scenes in Hungary. After swords, it was now with pens in hand that a fight was launched to secure the victory of a “convenient” interpretation by historians of past events that would subsequently take its place in the national historical canon. The imperial authorities carefully collected the papers of the revolutionary government to transform them into compromising publications. Directed by the minister of home affairs, Alexander Bach (1813–1893), Baron Karl von Geringer (1806–1889), imperial commissioner of civil affairs, ordered local agents of the imperial authorities to gather information first and foremost about Lajos Kossuth and Bertalan Szemere. Such information was deemed appropriate for cooling down the strongly pro-Hungarian sentiments of the Western European (chiefly English) press, and undermining the reputation of the leaders of the Hungarian Revolution. Eventually, such notes were also made about Mór Perczel, general of the revolutionary army, which found their way to the desk of the minister of home affairs, but whether or not these were put to use is not known. The government also made efforts to prevent the distribution of domestic and foreign texts, both manuscript and printed, that “heroized” the memory of the revolution, but with no great success.

⁵⁵ „K. L. búcsúja a Magyaroktól, melyet letérdelve mondott a határszélen” címmel. Orsova, 1849. aug. 15. keltezéssel irat. MNL OL D 51 1849: 157.